

Verden er ikke som før. Men er alt nytt? **Kommentar til Kristen Nordhaug**

Tore Linné Eriksen
Høgskolen i Oslo og Akershus
ToreLinne.Eriksen@hioa.no

Kristen Nordhaugs innlegg berører mange spørsmål, som alle frister til kommentarer, selv om det ikke er noe jeg er grunnleggende uenig i. Påpekninger av forskyvninger i tilnærminger, samtidig som de fleste grunnholdningene er rotfestet, tar jeg imot med glede. Hadde det vært tid og plass, ville jeg gjerne ha gjerne ha ført diskusjonen videre om hvorvidt Norge var et "u-land?" på 1800-tallet, og hvorvidt et begrep som "økonomisk apartheid" har analytisk verdi. (Muligens er det retorisk, jeg vil heller si pedagogisk forenklet.)¹ Jeg samler meg isteden om ett av de grunnleggende spørsmålene både i mine arbeider og i KNs innlegg: Er verden blitt så forandret at det ikke lenger går an å "henge fast i gamle begreper", som det ofte heter?

Med nyliberalismens triumf (og etterfølgende fallitt), sovjetkommunismens sammenbrudd og Kinas overgang til markedsstalinisme, sammen med "strukturtilpasningens" ødeleggelser og demontering av alternativer i mesteparten av Sør, er det ett rådende verdenssystem. Det er ikke noen tredje verden i økonomisk forstand. G-7 måtte under krisa utvide seg til G-20 i håp om mer legitimitet og krisekapital fra Kina og India, og rikfolk og statsledere utenfor USA/EU blir invitert inn på parketten når elitene setter hverandre i stevne i World Economic Forum i Davos. Land i Sør står for 40 % av eksporten av industrivarer, selv om Afrika er helt marginalisert. De store valutaeservene er det Kina som sitter på. Når Portugal er i krise, søker de trøst hos oljekapitalen i Angola. Men statistikk over produksjon og eksport sier ikke alt, og der er mye tallmagi og merkverdige omregninger som tilbys. Men mye er ved det samme: Patenter, lisenser og teknologi er i all hovedsak forankret i Nord. Storselskaper fra vår del av verden henter ut milliardbeløp i skatteunndragelser og prisfiksing, som langt overstiger alt som kalles bistand. De økonomiske maktposisjonene i verden er i ferd med å forrykkes, men fortsatt tjener en vanlig kinesisk industriarbeider 1/10 av en nordmann. Selv i Kinas moderne industrisektor er produktiviteten en firedel av i USA.

Når mange av de samme teoretikerne fra "avhengighetsskolen" fortsatt fortjener å bli lest, er det selvsagt fordi de har evnet å fornye seg i tråd med det noen av oss trassig kaller for "den globale kapitalismen". Jeg skal bare gi ett eksempel, Samir Amin, siden jeg brukte en del av 2014 til et gjensyn med store deler av hans omfangsrrike publikasjonsliste.² Det er riktig at økonomisk vekst i tradisjonell forstand har oversteget det Amin og andre trodde var mulig for 40 år sida. Men samtidig er det lite av dette som i nærmeste tid vil gjøre utviklingsstudier overflødige. Både økende militarisme og en stadig tydeligere kollisjonskurs mellom akkumulasjonstvang og økologiske lover, viser at forestillingen om en fredelig og bærekraftig verden innenfor rammen av global kapitalisme er en farlig illusjon. Her har Amin fanget opp økomarxistiske analyser som særlig er forbundet med hans samarbeidspartnere i miljøet rundt tidsskriftet *Monthly Review*, i første rekke John Bellamy Foster og Fred Magdoff.³ Dette er da også en av de viktigste grunner til at sosialistiske

1 Det første spørsmålet tok jeg for lenge sida opp i studien "The Norwegian model: some reflections on Norwegian socio-economic development in the 19th century" (1989). Her anvender jeg blant annet Senghaas (1985), men understreker hvordan det norske samfunnets statsapparat, klassekarakter, levealder, lese- og skrivekyndighet, allsidig økonomi, eiendomsforhold, brei tilgang til råvarer (fisk, skog), sivilsamfunnets styrke, fravær av utenlandske intervensjoner og posisjon i den globale kapitalismen (riktignok ikke i dens innerste kjerne) skiller seg grunnleggende fra f.eks. afrikanske forhold omkring selvstendigheten. Rapporten ble bestilt av Verdensbanken (!), men ga ikke den markedsliberalistiske oppskriften de ønsket, så den ble lagt i en skuff. De som er interessert kan få den tilsendt ved henvendelse til ToreLinne.Eriksen@hioa.no. Begrepet "globalt apartheid" drøftes inngående, også i en ikke-statistisk form, med vekt på motkrefter som KN etterlyser, i "Globalisering, global kapitalisme eller globalt apartheid" i Eriksen (2013).

2 Resultatet er Eriksen (2015).

3 I meget popularisert form har disse to forfatterne presentert sitt syn i Foster & Magdoff (2011).

alternativer – og utviklingsstrategier i Sør – må se helt annerledes ut enn de som blei lagt fram i det forrige århundret.

Det er altså selvsagt tale om en nyere fase og nye framtredelesformer, men Samir Amin påviser hvordan kapitalismen gjennom historien har vært kjennetegnet av økende polarisering, utbytting og framvekst av monopoler, alltid med en imperialistisk Nord/Sør-dimensjon. Det er lite lystelig lesning for dem som måtte tro på en slags globalisering som går av seg selv, som visker ut skillet mellom sentrum og periferi, og som bidrar til global utjamning og konvergens. Selv om det har vist seg mulig for enkelte land i Sør å industrialisere, særlig i Asia, er det Amins oppfatning at dette verken opphever polariseringa eller gir muligheter for land i Sør til å "ta igjen" forgjengerne i kapitalismens sentrum. Den viktigste grunnen til dette er at USA, EU og Japan – kjent som triaden eller kollektiv imperialisme – sikrer seg en slags monopolrente (eller imperialistrente) gjennom sitt overtak når det gjelder militærmakt og produksjon av masseødeleggelsesvåpen, kontroll over det globale finanssystemet, forsprang innenfor høyteknologiske nyvinninger, kommunikasjons-, informasjons- og mediemessig hegemoni og adgang til naturressurser over alt i verden. Med et nøkkelbegrep omtales dette som "generaliserte monopolars tidsalder".⁴ Det utelukker selvfølgelig ikke at det er forskjellige "kapitalismer" eller rivalisering. For en som for tida forsker på "det nye kappløpet om Afrika", er det siste ingen overraskelse. Men forestillingen om en rivalisering på liv eller død, inkludert nødvendig krig mellom vestlige industristater, har jeg forlatt.

En slik kollektiv imperialisme skiller seg på mange måter fra den nasjonalkapitalistiske rivaliseringa som Lenin analyserte for rundt 100 år sida. Det følger også av den kollektive imperialismens natur at det er skapt felles instrumenter, slik som våpen (særlig rettet mot Sør), Verdensbanken, Det internasjonale pengefondet (IMF), OECD, Verdens handelsorganisasjon (WTO), G-7 og – ikke minst – Nato. Dette betyr ikke at stater og grenser har utspilt sin rolle, og Amin har naturlig nok gitt USA-imperialismen en sentral plass i sine aktuelle analyser. Blant de viktigste innslagene i et sammenhengende prosjekt, identifiserer han blant annet forsøk på å a) nøytralisere og kontrollere triadepartnere, b) utøve militær kontroll gjennom Nato, c) "latinamerikanisere" det tidligere Sovjetunionen og Øst-Europa, d) beholde og utvide råderetten over Midtøsten og oljeressursene, e) svekke Kina og gjøre India og Brasil til klienter, f) hindre framvekst av regionale blokker som kan utfordre den rådende form for globalisering og g) marginalisere de strategisk mindre interessante deler av Sør, slik som Afrika, som noen ganger omtales som "en fjerde verden". Et nøkkelement i dette prosjektet er militær dominans, ettersom USA ikke lenger har noe avgjørende økonomisk fortrinn dersom det var en "fri konkurranse". USA er med andre ord avhengig av utenom-økonomiske midler for å bevare sin stilling som en slags parasitt, ut fra oppskriften: verden produserer, USA konsumerer.

Det er ikke minst kampen om naturressurser og investeringsmuligheter for overskuddskapital som gjør at Amin i nyere bøker understreker *geopolitikkens* betydning. Med dette menes mer enn motsetninger mellom stater og "nasjonale interesser", slik dette begrepet tradisjonelt brukes. Isteden er det interessene til de hegemoniske kreftene innenfor den transnasjonale monopolkapitalen, og da ikke minst finanskapitalen, som løftes fram. Å vise til at dette har gjort at det krisebefengte systemet, som driver rovdrift på mennesker og ressurser, har overlevd så lenge er ikke tilfeldig. Å løfte fram dette, er ikke det samme som å være "funksjonalist", en merkelapp jeg ikke føler meg bekvem med.

Selv om ett verdenssamfunn og ett økonomisk system kaller på en global samfunnsvitenskap mer enn separate utviklingsstudier, vil jeg fastholde at det fortsatt er mange

⁴ Amin (2012) gir en mer teoretisk gjennomgang av diskusjonen omkring begreper som "overskudd" og "imperialistrente".

sentrale temaer og stridsspørsmål som har en klar Nord/Sør-dimensjon. (Det betyr selvsagt ikke at det er den eneste dimensjonen, jeg har hørt om klasser, kultur, kjønn og etnisitet. At det ikke er sammentømrete blokker eller fravær av uenighet, kan ikke være en innvending mot å bruke sammenfattende begreper. Uten det, blir samfunnsvitenskap en umulig øvelse. Vi bør kunne studere hvorfor Burkina Faso Express ikke er et like viktig betalingsmiddel som American Express, hvorfor Google ikke har sitt hovedkontor i Maputo, hvorfor Somalia ikke kan sende droner inn over Washington, hvorfor det aldri er noen fra USA eller Israel som stilles for den internasjonale straffedomstolen og hvorfor det er Monsanto – og ikke afrikanske småbønder – som eier retten til såkorn.

Selv om det i den nye debatten om ulikhet (ikke minst post-Piketty) legges stor vekt på voksende ulikheter innad i land, er det en ideologisk tilsløring å oppheve et slags Nord/Sør-skille når det gjelder ulikhet og makt. Det er selvsagt mange nyrike multimilliardærer i Kina, men ifølge Credit Suisses *Global Wealth Report*, er det like mange av dem i Norden som i hele Kina. Ifølge den samme banken sitter 0,7 % av verdens befolkning på mer enn 40 % av all formue. En av dem som har forsket mest og best på ulikhet, verdensbankøkonomen Branko Milanovic (2011) mener at det aldri før i historien har hatt så stor betydning for dine levekår i hvilken del av verden du er født. I land i Sør dør nesten 20 000 barn hver dag av sult og sykdom, og i Afrika er et liv i snitt 30 år kortere enn i Norge. Legenden om at det ikke finnes noe "Nord" eller kapitalistiske maktsentra er den skadeligste av alle legender i dag. Å gå mot strømmen – også i dag – må derfor bety å avkle mytene om global konvergens.

Selv om Kina og India slipper ut mye CO2 (ikke minst for å produsere varer til forbrukere i vår del av verden) er det også mønstre som er gjenkjennelige. En nordmann har 2. januar sluppet ut like mye CO2 som en etiopier gjør på ett år. De internasjonale klimaforhandlingene (eller forhalingene) står i stampe, og en av grunnene er utvilsomt motsetningene mellom de gamle industrilanda ("den første verden") og land i Sør. Naturlig nok handler det om hvordan byrder skal fordeles og regninga tas. Dersom det historiske ansvaret for akkumulert ødeleggelse av vår felles atmosfære legges til grunn, noe som for en historiker virker rimelig, går frontlinjene ofte slik de gjorde på 1970-tallet. FNs internasjonale klimapanel er da også glassklar i sin konklusjon: Det er de fattigste i verden som rammes hardest av global oppvarming, det er de som er mest avhengig av jord som utsettes for erosjon og elver som skrumper inn.

Innenfor Verdens handelsorganisasjon har ikke blokken av vestlige industriland, som Norge hører til, så lett for å fortsette liberaliseringskjøret fra tjue år tilbake. Nettopp for å unngå en samlet front fra utviklingslandene, forhandles bilaterale avtaler utenfor WTO, og Norge er med på hemmelige planer om liberalisering av tjenester mellom "villige" land. Myten om at alle land har felles interesser i frihandel, har fått et grunnskudd. Under finanskrisa var det fattigfolk i Sør (og en del i Nord) som måtte ta regninga for frislepp av finansinstitusjoner i Nord. I FN er skillelinjene ofte – men selvsagt ikke alltid – lette å kjenne igjen. På samme måte klarte ikke de mektigste landa i Nord (med Norge på slep) å nedlegge UNCTAD, slik de ønsket seg. De av oss som vil studere global økonomi og utviklingsspørsmål, kan ikke klare oss uten det materialet som kommer herfra. Om man tviler på en Nord/Sør-dimensjon og behovet for kritiske utviklingsstudier, kan man jo legge UNCTAD-rapportene ved sida av Verdensbankens. Også om kunnskap og analyser foregår det hegemonikamper.

Verdensbanken og IMF har fått sin legitimitet svekket, og land i Sør med valutareserver vil ikke lenger finne seg i å bli diktert av institusjoner der de knebles gjennom regler for stemmerett. (Kina har samme antall stemmer som Benelux-landa). Striden om stemmerettsregler har fulgt en entydig Nord/Sør-dimensjon, men nå har BRIKS-landa

(Brasil, Russland, India, Kina og Sør-Afrika) fått nok. På sitt toppmøte i Brasil rett etter VM i fotball i 2014, opprettet de nå en ny utviklingsbank og et felles krisefond. Kina har fulgt opp i sin region.

I mange internasjonale fora opptrer 1970-tallets utviklingsgruppe (G77) fortsatt, men er langt fra den maktblokk noen av oss håpet på (og andre fryktet) på 1970-tallet. Verdensbanken og IMF har prangende bygg rett overfor hverandre i Washington, mens G-77 har to rom i FN-bygningen. Men G-77 har ikke gitt opp, de eksisterer som gruppe, som forum og som sted for å diskutere felles interesser. I juni 2014 hadde de sitt store toppmøte i Bolivia, med mange interessante diskusjoner og kommunikeer. G-77 (inkl. Kina) er nå 135 land. Deres toppmøte fikk ikke ett eneste ord i norske medier, og jeg veit ikke om noen som forsker på – eller underviser om – dette tema. Og apropos studier: det beste fagtidsskriftet heter fortsatt *Third World Quarterly*. Det beste alternative nettstedet er *Third World Network* (med det fortreffelige magasinet *Third World Resurgence*); en framstående tenketank i Julius Nyereres ånd heter *South*. På årets leseliste har jeg et dusin spennende bøker med utviklingsland, Sør eller Den tredje verden (for ikke å snakke om kapitalisme og krise) i tittelen. Jeg er sikker på at KN har det samme, og i all hovedsak ser gode grunner til å fortsatte i et professorat i det faget som heter utviklingsstudier. Særlig dersom det er et fag som selv er i utvikling.

Referanser

- Amin, S. (2012). The surplus in monopoly capitalism and the imperialist rent, *Monthly Review*, 64(3). På nett: <http://monthlyreview.org/2012/07/01/the-surplus.....>.
- Milanovic, B. (2011). *Global Inequality: From class to location, from proletarians to migrants*. Washington: The World Bank.
<http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-5820>
- Eriksen, T. L. (1989) *The Norwegian model: some reflections on Norwegian socio-economic development in the 19th century*. Notat til The World Bank (Upublisert).
- Eriksen, T. L. (2013). Globalisering, global kapitalisme eller globalt apartheid? I T. L. Eriksen, T. L. og K. B. Feldberg (Red.) *Utvikling: En innføring i utviklingsstudier* (s. 61-84). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Eriksen, T. L. (2015). Hvorfor lese Samir Amin? – Et biografisk og bibliografisk riss. Innledning til S. Amin, *Kapitalismen i vår tid – drivkrefter og motkrefter* (s. 11-38). Larvik: Forlaget Rødt.
- Foster, J. B. & Magdoff, F. (2011). *What every environmentalist needs to know about capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- Senghaas, D. (1985). *The European Experience: A historical critique of development theory*. Leamington Spa.: Berg Publishers.